

Dr Edyta Wolter

Katedra Pedagogiki Społecznej i Pedagogiki Pracy

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Znaczenie kobiet w procesie wychowania społeczeństwa polskiego w warunkach niewoli narodowej w koncepcji Cecylii Plater- Zyberkówny (1853-1920)

*„Ludzkie charaktery
Istne to chimery,
Jeden – pajęczyna,
Drugi – ciężka glina,
Tu, piaseczek lotny,
Tu znów moczar błotny,
Tam opoka twarda,
Obok skała harda,
Lecz od czarnoziemia
Ludzkiego plemienia
Nadzieja i chluba
Lub też czasem – zguba”¹.*

Wprowadzenie

Cecylia Plater-Zyberkówna była wybitną działaczką społeczną, patriotką w trudnych latach niewoli narodowej, gdy kulturę polską ochraniać przed unicestwieniem, przekazując młodemu pokoleniu podczas tajnego nauczania oraz w procesie wychowania domowego. Należy podkreślić, że Zyberkówna zajęła się praktycznym wykształceniem kobiet, aby przygotować je do pracy po powstaniu styczniowym 1863 roku, gdy miały miejsce masowe aresztowania mężczyzn. W tym celu założyła szkołę rękodzielniczą dla dziewcząt, w której nauczano haftu, malowania na porcelanie, drzewie, jedwabiu oraz rysunku, buchalterii i religii. Szkoła działała w latach 1883 – 1908, przy czym od 1886 roku utworzono przy niej gimnazjum żeńskie, przygotowujące do zawodu wychowawczyń dzieci.

W 1880 roku Cecylia Plater-Zyberkówna wstąpiła do nowicjatu ukrytego Zgromadzenia Sióstr Posłanniczek Najświętszego Serca Jezusowego, założonego przez Honorata Koźmińskiego w Warszawie. Natomiast w 1891 roku utworzyła żeńską szkołę gospodarstwa w Chyliczkach pod Piasecznem. Organizowała również kursy pedagogiczne, współuczestniczyła w założeniu domu Opieki nad Ubogą Działwą,

¹ Cytat za: C. Plater-Zyberkówna, *Na Przełomie. O młodzi i do młodzi*. Wydanie II poprawione, Druk Piotra Laskauera i S-ki, Warszawa 1908, s. 30.

Warszawskiego Domu Sierot, Czytelni Katolickiej. W 1907 roku wraz z Kazimierą Proczkówną założyła Katolicki Związek Kobiet Polskich i uruchomiła przy nim Wyższe Kursy Naukowo-Pedagogiczne. Jest autorką wielu książek i broszur o tematyce wychowawczej, religijnej, społecznej, gospodarczej (por. Możdżeń, 2005, s. 400 – 401, por. Załuski, 1930, 11 – 17, por. Wolter, 2002, s. 34 - 35).

W niniejszym artykule, którego celem jest wyjaśnienie znaczenia kobiet w procesie wychowania społeczeństwa polskiego w warunkach niewoli narodowej, w koncepcji Cecylii Plater-Zyberkówny, zastosowano kryterium problemowe: kobieta w małżeństwie, wychowanie dzieci w rodzinie, zapobieganie patologiom społecznym, wartość pracy w życiu społecznym. Podstawę źródłową stanowią dzieła autorskie Cecylii Plater-Zyberkówny (źródła drukowane). Niektóre z nich opublikowano pod pseudonimami: Wrzos, Świerszcz, Bogusława oraz hasłami: „**W imię postępu i prawdy**”, „*Z cyklu Odrodzenia*” (por. Załuski, 1930, s. 7).

1. Kobieta w małżeństwie

„Najpospolitszym objawem upadku moralnego danego narodu jest – obniżenie w nim ideału życia rodzinnego, oraz sponiewieranie kobiety”².

Według Cecylii Plater-Zyberkówny rodzina stanowi fundament społeczeństwa, jest społeczeństwem w miniaturze „w którym wszystkie wieki i stany mają swoich przedstawicieli” (Plater-Zyberkówna, 1918, s. 422), a ludzie, którzy wstępują w związki małżeńskie, nierzadko nie ze szczęścia, co w poczuciu obowiązku, spełniają swoje powołanie. Chociaż wielkim jest powołanie do stanu małżeńskiego - jej zdaniem - większym, ważniejszym i trudniejszym jest powołanie do służby Bożej, zarówno zakonnej, kapłańskiej, jak i w dobrowolnym dziewictwie lub wdowieństwie (por. Plater-Zyberkówna, 1903a, s. 9, 13, 16, por. Plater-Zyberkówna, 1897c, s. 88 – 89). W ujęciu Zyberkówny zakochanie, to stan przejściowy, bywa miłym surogatem miłości albo stanowi preludium do miłości. Natomiast miłość jest uczuciem trwałym.

Zyberkówna określiła następujące warunki szczęścia w małżeństwie: roztropność w wyborze męża (powinien umieć utrzymać żonę i nie powinien być obcokrajowcem), zgodność i prawość charakterów, pracowitość (Plater-Zyberkówna, 1918, s. 51, 119, 122). Według Zyberkówny miłość małżeńska jest najwyższym darem samego siebie „i duszy i ciała – to oddanie się całkowite i bez pamięci ukochanemu” (tamże, s. 103). Rozważając ten problem uogólniła: „w małżeństwie, choćby najlepiej dobranem, małżonkowie idą przeciw do życia, które jak wiemy, nie dostarcza samych chwil promiennych” (tamże, s. 320). Wyodrębniła trzy stadia pożycia małżeńskiego: „epokę” samych zachwyków, następnie fazę znużenia i stadium pożycia dojrzałego, gdy małżonkowie „zdjawszy okulary patrzą na siebie w całej prawdzie” (tamże, s. 214 – 216). Za zdrowy fundament małżeństwa uznała cnotę (prostotę, prawdę, serdeczność), czystą

² Tamże, s. 112.

(rozumną) atmosferę ogniska domowego, radość i siłę duchową (por. Plater-Zyberkówna, 1908a, s. 129, 159).

Analizując problematykę osobowych funkcji małżeńskich Zyberkówna określiła obowiązki męża względem rodziny i społeczeństwa, do których zaliczyła przestrzeganie zasad moralnych, wierność, delikatność, wyrozumiałość, opiekę, oszczędność. Pisząc o obowiązkach żony względem męża zaznaczyła znaczenie uległości, nie sprzeciwiania się woli męża, wspierania go w kłopotach oraz wyrozumiałości dla jego wad (por. Plater-Zyberkówna, 1897c, s. 151 – 153).

Według Cecylii Plater-Zyberkówny kobiecość jest właściwością, cechującą się zmysłem macierzyńskim, subtelnością uczucia, czułością serca, wrażliwością umysłu, bezgranicznym poświęceniem, „a nade wszystko kobieta jest wychowawczynią z powołania, powinna umieć patrzeć w serca młode” (Plater-Zyberkówna, 1925, s. 325). W koncepcji Cecylii Plater-Zyberkówny dzięki dojrzałej psychicznie kobiecie, która jest przygotowana do ról społecznych w małżeństwie (przede wszystkim żony i matki) może nastąpić odrodzenie moralne narodu polskiego „przez odrodzoną kobietę odrodzona rodzina, przez odrodzoną rodzinę odrodzone społeczeństwo” (Załuski, 1930, s. 19). Zwłaszcza, gdy kobieta jest „światłem i ogniskiem”, które ogrzewa i rozwesela - swoją dojrzałością intelektualną (wykształceniem), emocjonalną i społeczną kształtuje harmonijny klimat domu rodzinnego, jako najwartościowszej instytucji wychowania w niewoli narodowej.

2. Wychowanie dzieci w rodzinie

„Wszakże nie wszyscy mają szczęście mieć zacnych, rozumnych i wykształconych rodziców, zdolnych dorastającym synom pokierować...”³.

Według Zyberkówny macierzyństwo jest służbą wojskową kobiety (por. Plater-Zyberkówna, 1918, s. 333). Podkreśliła, że „mężczyzna najlepiej doskonałym nie jest – wszyscy o tym wiemy” (tamże, s. 233), ale smutnym jest dom rodzinny bez męża i ojca (por. tamże, s. 443). W koncepcji Plater-Zyberkówny kobieta jest wychowawczynią w rodzinie, a szczęście dziecka odmładza rodziców. Tym bardziej, gdy dzieci wykazują zamiłowanie do nauki, ekspresji twórczej oraz pozytywnego czynu. Zyberkówna była przeciwniczką postaw wychowawczych, wyrażających się nadmierną opiekuńczością wobec dziecka, ponieważ „dziecko miękko chowane zwłaszcza gdy ono nie posiada wybitnej indywidualności bywa bezideowe, samolubne” (Plater-Zyberkówna, 1908a, s. 27). Stwierdziła, że podstawą dobrego wychowania jest miłość, rozumienie i ceniecie indywidualnych potrzeb dziecka (por. Plater-Zyberkówna 1903a, s. 147), nauczanie dziecka życia w społeczeństwie (por. Plater-Zyberkówna, 1898, s. 47).

³ Tamże, s. 28.

Dostrzegła znaczenie ideałów w procesie wychowania dzieci i młodzieży, podkreśliła, że ideał jest celem, natomiast idea stanowi drogę do celu (mety). W jej koncepcji ideał dobra jest obszerny (wielki) i trudno go urzeczywistnić w całości, ale idea dobra społecznego jest możliwa do zrealizowania. Zyberkówna zwróciła uwagę osobom wychowującym dzieci i młodzież (jak to ujęła - ludzi przyszłości), że „niejednakowy wszakże promień ideału przyświeca każdemu na tym świecie (...). Jeden odczuwa gorętszy poryw ku ideału dobra, inny do ideału piękna. Z nich to rekrutują się uczeni, działacze, filantropi, estetycy, belletrystycy, artyści (...), z nich rekrutują się święci” (tamże, s. 35 – 36). Określiła obowiązki matki: sumienne wychowanie dzieci, nie uleganie postawom zbytnej pobłażliwości, troska o dobre i zdrowe posiłki, nie zatrudnianie niemoralnej służby, skromny ubiór (por. Plater-Zyberkówna, 1897c, s. 155).

3. Zapobieganie patologiom społecznym

„Narzekamy na czasy obecne. Przerażają nas zbrodnicze napady, zabójstwa, zamachy, strejki, lokauty, bomby, terrory – i słusznie”⁴.

„Dekadentyzm, o którym obecnie tak wiele się mówi i pisze, jako o smutnym objawie chylącej się ludzkości ku moralnemu upadkowi...”⁵.

Zyberkówna rozważając problem patologii społecznych określiła uwarunkowania tego zjawiska społecznego, związanego z niewolą narodową, niepewnością o przyszłość, codziennym trudem walki o byt (por. Plater-Zyberkówna, 1908a, s. 20), działalnością klik/koterii (por. Plater-Zyberkówna, 1908d, s. 14). Podkreśliła znaczenie harmonijnego i rozumnego procesu wychowania dzieci i młodzieży, przede wszystkim w domu rodzinnym, na fundamencie wartości prawdy – dobra – piękna, celem zapobiegania patologiom społecznym, a „miłość prawdy i dobra głęboko w ich duszy zakorzeniona zwycięsko przez życie przeprowadzi” (tamże, s. 28). Jej zdaniem człowiek „sam w sobie” jest najniebezpieczniejszą pokusą, „nosi w sobie świat niebezpieczniejszy od zewnętrznego” (tamże, s. 47). Dlatego zalecała zło dobrem zwyciężać (por. Plater-Zyberkówna, 1902, s. 6), roztropnie uświadamiać dzieci i młodzież o zagrożeniach, unikać pochopnego posądzania, podpatrywania, obłudy.

Do patologii społecznych zaliczyła rozwody, które dezorganizują życie społeczne oraz pornografię, ponieważ odziera człowieka z duchowego rozwoju, wewnętrznej pracy nad sobą, stanowi apoteozę brudu moralnego. Podała sposoby zwalczania pornografii: uświadomienie społeczeństwa o zagrożeniach jakie niesie pornografia, podejmowanie prób dotarcia do autorów celem rozbudzenia ich sumienia, nacisk na prawodawstwo, promowanie ideału godności ludzkiej wśród młodzieży (por. Plater-Zyberkówna, 1908c, s. 32–36).

⁴ C. Plater-Zyberkówna, *Ideał a młodzież*, Wydawnictwo z cyklu: Odrodzenia, Warszawa 1908, s. 13.

⁵ C. Plater-Zyberkówna, *Kilka myśli o pesymizmie*, Druk P. Laskauer i W. Babicki, Warszawa 1898, s. 55.

Za patologię uznała również zjawisko społeczne: plotkowania, lenistwa, chciwości, zazdrości ludzkiej, próżnej ciekawości, składania fałszywego świadectwa przeciwko bliźniemu (oszczerstwo), zdradzania tajemnic, słuchania obmowy, fałszywą (pozorną) pobożność (por. Plater-Zyberkówna, 1897c, s. 161–355, por. Plater-Zyberkówna, 1908e, s. 7, por. Plater-Zyberkówna, 1903b, s. 7) oraz uczenie dzieci próżności, kokieterii, obłudy przez te matki, które mówią „pochlebnie słowa tym, których dopiero co same głośno obgadywały” (Plater-Zyberkówna, 1903a, s. 49). Wyjaśniła, że aby zapobiegać patologiom społecznym należy działać, budować, obmyślać, ratować, zamiast narzekać, krytykować, przeczyć i umykać (por. Plater-Zyberkówna, 1908a, s. 95). Zalecała „pracę wewnętrzną udoskonalania się” (Plater-Zyberkówna, 1897a, s. 10), przede wszystkim matek, od których najbardziej zależy proces wychowania dzieci w okresie niewoli narodowej. Zyberkówna podkreśliła, że zamiłowanie prawdy, które matka powinna „wszczepiać i kształcić w sercu dziecka” (Plater-Zyberkówna, 1903a, s. 157) ma walor wychowawczy, zapobiega patologiom społecznym.

4. Wartość pracy kobiet w życiu społecznym

„Pracą zdobywamy, utrzymujemy i plon zbieramy”⁶.

„Z pracującym szatan się nudzi, więc zazwyczaj zostawia go w spokoju”⁷.

Cecylia Plater-Zyberkówna zalecała szacunek dla pracy ludzkiej – domowej, urzędniczej, społecznej. Określiła obowiązki pani domu: pracowitość, dokładność, sumienność w wykonywaniu swoich obowiązków. Zwróciła również uwagę na konieczność cenienia pracy pracowników najemnych (służących): systematyczne wypłacanie im należności, brak wycisku oraz opiekę i pomoc religijną, zdrowotną wraz z radą i pocieszeniem w trudnych sytuacjach (por. Plater-Zyberkówna 1897c, s. 154, 156). Pracę społeczną kobiet określiła „organizacją dobrych uczynków”, ponieważ jest to praca honorowa, bez wynagrodzenia. Potępiała kobietę „gospodarkę” próżnowania i zaniedbania obowiązków rodzinnych i społecznych.

Stwierdziła, że kobieta ma prawo uczestniczyć w życiu społecznym, również w zakresie przedsiębiorczości i pracy społecznej (por. Plater-Zyberkówna, 1925, s. 27). Tym bardziej, że dzięki wymianie usług, „ciągłej zamianie dóbr (...) leży szczyt harmonii i szczęścia” (Plater-Zyberkówna, 1905, s. 14), kształtuje się poczucie obowiązku (por. Plater-Zyberkówna, 1913, s. 12). Określiła w tym zakresie ogólne normy postępowania: nie należy zrażać się w sytuacji, gdy nie ma odpowiednich współpracowników, zmieniać ich lekkomyślnie, jak również wymagać od nich doskonałości. Zyberkówna zalecała odpowiedzialność, przewidywanie skutków swoich działań, dobrą organizację i podział

⁶ C. Plater-Zyberkówna, *Kilka myśli o pesymizmie*, Druk P. Laskauer i W. Babicki, Warszawa 1898, s. 24.

⁷ C. Plater-Zyberkówna, *Czy ja potrzebuję pracować?*, W Drukarni Stanisława Niemiry Synów, Warszawa 1897, s. 30.

pracy, wytrwałość w podążaniu do celu. Radziła, aby nie zniechęcać się nawarstwiającymi się trudnościami, lecz je rozwiązywać, pokonując trudności (por. Plater-Zyberkówna, 1905, s. 89–91).

Określiła korzyści płynące z pracy, która jest wartością: uszlachetnienie i uszczęśliwienie osobowości, zapobieganie patologiom społecznym, walor kształcąco-wychowawczy, egzemplifikacja postawy religijnej i patriotycznej (por. Plater-Zyberkówna 1897b, s. 20 – 49). Zyberkówna zachęcała polskie kobiety do pracy społecznej, zalecała im, aby wychowywały dzieci do postaw cenienia, a nawet kochania pracy (por. tamże, s. 110). Zwłaszcza zawodu nauczycielskiego, ponieważ - jak to ujęła - jest to „kariera chlebobajna i nie uwłaczająca godności” (Plater-Zyberkówna, 1903a, s. 57), bardzo potrzebna społeczeństwu polskiemu, żyjącemu w niewoli narodowej.

Zakończenie

Na podstawie zaprezentowanej analizy źródeł drukowanych, stanowiącej przesłankę do wnioskowania, można uogólnić, że w koncepcji Cecylii Plater-Zyberkówny wykreowanej w okresie niewoli narodowej, kobiety pełniły przede wszystkim funkcję dydaktyczno-wychowawczą, jako matki – nauczycielki narodu polskiego. Ich zadaniem było pielęgnowanie i wprowadzanie dzieci w kulturę polską, ochranianie tożsamości narodowej Polaków, ich języka, religii oraz przygotowanie młodego pokolenia do kompetencji kulturowych i społecznych, a także zło dobrem przezwyciężanie i w ten sposób zapobieganie patologiom społecznym. W koncepcji Cecylii Plater-Zyberkówny należało młodą dziewczynę - kobietę wychować do ról społecznych w małżeństwie, przede wszystkim żony i matki, ukształtować jej postawę odpowiedzialności za prawidłowy rozwój swojej rodziny i w konsekwencji społeczeństwa polskiego, żyjącego w trudnych uwarunkowaniach polityczno-gospodarczych niewoli narodowej, gdy kultura polska stawiała dzielnie opór w walce o przetrwanie.

Bibliografia

1. Źródła drukowane

Plater-Zyberkówna C. (1897a), *Czem jest dzień świąteczny dla pracującego*, Warszawa: Wydał ks. M. Godlewski, W Drukarni St. Niemiry Synów.

Plater-Zyberkówna C. (1897b), *Czy ja potrzebuję pracować?*, Warszawa: W Drukarni Stanisława Niemiry Synów.

Plater-Zyberkówna C. (1897c), *Droga odrodzenia na duchu, czyli trzydniowe rekolekcje (ofiarowane cieniem ś. p. B. Arndt)*, Warszawa: W Drukarni Franciszka Czerwińskiego.

Plater-Zyberkówna C. (1898), *Kilka myśli o pesymizmie*, Warszawa: Druk P. Laskauer i W. Babicki.

- Plater-Zyberkówna C. (1902), *Jaka jest nasza wada narodowa główna. Praca konkursowa przez aut. „Kilka myśli o pesymizmie”*, Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki.
- Plater-Zyberkówna C. (1903), *Kilka myśli o wychowaniu w rodzinie Tom I*, Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki.
- Plater-Zyberkówna C. (1903), *O podniesieniu gospodarstwa wiejskiego jako środka cywilizacyjnym. Referat odczytany w Sekcji rolnej W. O. Tow. popierania rosyjskiego P. i H.*, Warszawa: Druk „Gazety Rolniczej” (W. Musielewicz).
- Plater-Zyberkówna C. (1903a), *O trzech drogach życia, czyli o powołaniu*, Warszawa: Druk „Gazety Rolniczej” (W. Musielewicz).
- Plater-Zyberkówna C. (1905), *O pracy społecznej*, Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki.
- Plater-Zyberkówna C. (1908a), *Ideał a młodzież*, Warszawa: Wydawnictwo z cyklu: Odrodzenia.
- Plater-Zyberkówna C. (1908b), *Na Przełomie. O młodzieży i do młodzieży. Wydanie II poprawione*, Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki.
- Plater-Zyberkówna C. (1908c), *Wolno czy nie wolno*, Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki.
- Plater-Zyberkówna C. (1908d), *Istota i cel związków oraz treściwa informacja o katolickim związku kobiet Polskich. Odczyt wygłoszony dnia 20 czerwca 1908 r.*, Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki.
- Plater-Zyberkówna C. (1908e), *Krytyka a hiperkrytycyzm (Z cyklu odrodzenia napisał Wrzos)*, Warszawa: Druk Piotra Laskauera.
- Plater-Zyberkówna C. (1913), *Kobieta obywatelka*, Warszawa: Druk Piotra Laskauera.
- Plater-Zyberkówna C. (1918), *Na progu małżeństwa*. Wydanie II, Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Nakład Księgarni Św. Wojciecha.
- Plater-Zyberkówna, C. (1925), *Kobieta ogniskiem w rodzinie*. Wydanie III, Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Nakład Księgarni Św. Wojciecha.

2. Opracowania

- Możdżeń S. (2005), *Plater-Zyberkówna Cecylia*, w: T. Pilch (red. nauk.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Tom IV, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Szkoła Cecylii Plater-Zyberkówny 1883 – 1944* (1987), Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Wolter E. (2002), *Inwencje wychowawcze*, Warszawa: Wydawnictwo Uczelniane SGGW.
- Załużski B. (1930), *Cecylia Plater-Zyberkówna. Życie i działalność wychowawczo-społeczna (w dziesiątą rocznicę śmierci)*, Warszawa: Nakładem Wydawnictwa „Pro Christo”.